

za samodzielną, wolną jednostkę. Wówczas jaśni staje^{się} osobistością, a dopiero osobistość można uznać według Trentowskiego, za pełny ideał wychowawczy człowieka. Na tym indywidualnym stosunku jaśni buduje Trentowski całą wiedzę społeczną między ludźmi. Jest zdecydowanym zwolennikiem liberalnej demokracji i ustroju konstytucyjnego. W owych czasach był to pogląd postępowy i śmiały, nie stracił zresztą nic ze swojego znaczenia do dzisiaj.

" Państwo istnieje nam dla szczęścia wszystkich jednostek ludzkich, do niego należących, ale jednostki te nie istnieją dla państwa. Jednostka każda jest tu celem, państwo ogólnym środkiem do zaspakajania wszystkich tych celów.... Prawo jest nam ludu autonomią, zabezpieczającą wolność każdego obywatela, strzegącą bóstwa każdej ludzkiej jednostki, oraz jej wysokiej dostojności. Celem państwa nie jest wolność ogólna, ale wolność każdej jednostki, pod opieką potęgi ogółu i przy ogólnym porządku. "58/

W słowach tych przebija głęboki humanizm i w jego świetle indywidualistyczny ideał człowieka rzeczywistego, aczkolwiek społecznie dość nieokreślony, nabiera cech bliskich, ludzkich dążeń do sprawiedliwości i szlachetności.

Niezależnie od oceny ideału wychowawczego Chowanny, stwierdzić trzeba, że jest to ideał wszechstronnie przemyślany i oparty o zamknięty system poglądów na człowieka.

W literaturze pedagogicznej niewiele jest podobnych przykładów skrupulatnego przemyślenia ideału wychowawczego.

Trentowski z poczuciem wielkiej odpowiedzialności przystępował do kreślenia tego ideału w Chowannie, tłumacząc, że aby właściwie ująć ideał wychowawczy, a nawet realizować go - trzeba posiadać i krytycznie przetrwać całą mądrość ludzką dotyczącą człowieka. Określał też ten ideał nie dla siebie, ani dla pewnej grupy ludzi, ale dla człowieka w ogóle, niezależnie od czasu i miejsca.